

Reflecties op het Programma
Onderwijsonderzoek 2008 - 2011

W. Jochems en J. van Merriënboer

Samenvatting

In augustus 2007 is het nieuwe “Programma Onderwijsonderzoek 2008-2011” verschenen (PROO, 2007b). Het bouwt voort op het programma 2004-2007, maar is geactualiseerd naar aanleiding van nieuwe wetenschappelijke en maatschappelijke ontwikkelingen. Inhoudelijk biedt het programma ruimte voor verreweg het grootste deel van het Nederlandse onderwijsonderzoek. Gegeven de bescheiden beschikbare middelen komt het ons voor dat een programma waarin scherper inhoudelijke en strategische keuzen zouden zijn gemaakt tot kwalitatief beter onderzoek zou leiden met uiteindelijk een grotere impact op de onderwijspraktijk.

De programmaraad voor het onderwijsonderzoek (PROO) is in 1996 in opdracht van de staatssecretaris voor onderwijs ingesteld door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). De PROO valt onder het gebiedsbestuur Maatschappij- en gedragswetenschappen (MaGW) en heeft als taak het opstellen van een programma op het terrein van het onderwijsonderzoek. In augustus 2007 is het nieuwe “Programma Onderwijsonderzoek 2008-2011” verschenen (PROO, 2007b). Dit is het tweede meerjarenprogramma van de PROO. Het bouwt voort op het programma 2004-2007, maar is geactualiseerd naar aanleiding van nieuwe wetenschappelijke en maatschappelijke ontwikkelingen.

Deze notitie beoogt een reflectie op het nieuwe programma te geven vanuit de Vereniging voor Onderwijsresearch (VOR) en het Interuniversitair Centrum voor Onderwijsonderzoek (ICO). Daartoe wordt het programma eerst in de context van het gehele

Nederlandse onderwijsonderzoek geplaatst. Vervolgens wordt kort ingegaan op de inhoud van het nieuwe programma en de strategie die wordt gevolgd bij de uitvoering. Wij staan ten slotte stil bij de vraag wat het programma concreet betekent voor onderwijsonderzoekers in Nederland. Dit leidt tot enige conclusies en suggesties voor toekomstige programmering.

1 Het Programma Onderwijs- onderzoek in context

De PROO is naar eigen zeggen een “relatief kleine speler in het totale veld van onderwijs-
onderzoek”, die met “tamelijk bescheiden middelen” moet opereren (Programma Onderwijsonderzoek 2008-2011, p. 8). Ter oriëntatie, de toekenningen voor 2006 bedroegen volgens het jaarverslag (PROO, 2007a) ongeveer 3,8 miljoen euro. Naar schatting is dat ongeveer 15 procent van het Nederlandse eerstegeldstroom onderwijs-
onderzoek (Jochems, 2007, p. 19). Het budget van de PROO valt helemaal in het niet als het vergeleken wordt met de jaarlijks beschikbare subsidiebronnen voor onderwijs-
innovatie, die geschat worden op een half miljard euro (De Vijlder, Molenaar, & Van Gerven, 2006). De PROO draagt daaraan minder dan 1 procent bij. Kortom, de middelen zijn extreem bescheiden. Met deze bescheiden middelen wordt naast een programma met open inschrijving ook nog een aantal ‘historische’ activiteiten gefinancierd, zoals TIMMS en COOL (internationaal vergelijkende studies en longitudinale dataverzameling). Vanuit het deel dat beschikbaar is voor open inschrijving met *peer review* worden doorgaans 10 à 12 nieuwe promotieprojecten per jaar gefinancierd, aldus de jaarverslagen over 2005 en 2006 (PROO, 2006, 2007a). Ook hier geldt dat dit aantal promovendi maar een klein deel uitmaakt van alle onderwijsonderzoekers in Nederland die werken aan een promotie.

2 Drie onderzoekslijnen

De PROO heeft naar aanleiding van een advies van een externe evaluatiecommissie (PROO, 2005) en na bijdragen vanuit een expertmeeting met 60 deskundigen in 2006 tot een beschrijving van drie onderzoekslijnen besloten. De lijnen vormen een balans tussen micro-, meso- en macrogeoriënteerde vraagstukken en zijn in samenwerking met externe onderzoekers verder uitgewerkt. De drie lijnen zijn: 1) onderwijsleerprocessen en hun opbrengsten, 2) onderwijspersoneel en 3) de pedagogische functie van het onderwijs. Hiermee wordt inhoudelijk verreweg het grootste deel, zo niet het gehele Nederlandse onderwijsonderzoek bestreken.

De PROO heeft met deze benadering gekozen voor een breed en algemeen geformuleerd programma met een globale schets van onderzoekslijnen. Er is dus sprake van een lichte vorm van programmering. Daarvoor worden door de PROO een aantal steekhoudende argumenten aangevoerd, die in overeenstemming zijn met de adviezen van de externe evaluatiecommissie (PROO, 2005). De lichte programmering maakt het mogelijk de relaties tussen thema's te benadrukken, het vereenvoudigt de aansluiting op eerstegeldstroom onderzoek dat door universiteiten wordt uitgevoerd en het biedt goede mogelijkheden voor 'doorkruisende vragen'. Wat echter verbazing wekt is de opmerking dat de lichte programmering op de drie onderzoekslijnen ook is ingegeven door de tamelijk bescheiden middelen van de PROO (PROO, 2007b, p. 8). Hier zou men eerder een tegengestelde redenering verwachten: Een gebrek aan middelen impliceert immers het maken van duidelijke keuzen, opdat die bescheiden middelen althans nog op een beperkt gebied invloed kunnen uitoefenen. De externe evaluatiecommissie wees op het gevaar dat het denken in termen van velden, sectoren en thema's kan leiden tot een tekort aan denken in termen van onderzoeksvragen (PROO, 2005, p. 60). Vanuit deze gedachtengang zou ook goed gekozen kunnen worden voor een smaller onderzoeksgebied, of voor welomschreven clusters van onderzoeksvragen, met daarbinnen een lichte vorm van programmering.

3 Strategie

De strategie van de PROO is er op gericht met de drie onderzoekslijnen een bijdrage te leveren aan meer *evidence-based*-onderwijs (zie bijv. Onderwijsraad, 2006). Op basis van heldere effectmaten dient bestudeerd te worden of een aanpak werkt en waarom deze werkt. Verder wordt een vijftal aanvullende aandachtspunten of criteria voor onderzoeksvoorstellen geformuleerd:

1. Onderzoek is fundamenteel en strategisch en kent een zeker risico omdat het gericht is op theoretische en/of methodische vernieuwing;
2. Onderzoek maakt gebruik van kennis uit de praktijk en de uitkomsten zijn – op wat langere termijn – bruikbaar in de onderwijspraktijk;
3. Onderzoek brengt inzichten uit meerdere disciplines samen;
4. Onderzoek integreert thema's en vragen vanuit de drie onderzoekslijnen, en
5. Onderzoek bevat een substantiële internationale component.

Elk van deze aandachtspunten is waardevol en goed verdedigbaar. Maar in combinatie leveren zij een spanningsveld op waar onderzoekers een evenwicht in moeten zien te vinden. Zo kan onderzoek moeilijk risicodragend en toch – bewezen – praktijkrelevant zijn. Er worden bij risicodragend onderzoek immers aanpakken ontwikkeld waarvan werking en effect – zeker in de weerbarstige praktijk – nog zeer onzeker zijn. Ook de combinatie van theoretische vernieuwing en *evidence-based research* is lastig. Theoretische vernieuwing zal veelal gepaard gaan met de ontwikkeling van nieuwe aanpakken die nog lang niet toe zijn aan een summatieve evaluatie middels bijvoorbeeld *randomized field trials*. Zoals gekozen wordt voor een lichte inhoudelijke programmering, wordt ook met de bovengenoemde aandachtspunten vrij soepel omgesprongen. Dit blijkt uit formuleringen zoals “in onderzoek dat zich daarvoor leent dient gekeken te worden of een aanpak werkt” en “de PROO nodigt onderzoekers uit om waar relevant ook praktijkkennis in het onderzoek te betrekken”. Echt duidelijke keuzen worden ook hier niet gemaakt.

4 Soorten projecten

Onderzoek dat past binnen de onderzoekslijnen en tegemoet komt aan de aandachtspunten zal in het nieuwe programma slechts twee vormen kennen: *review*-studies en samenhangende projecten. De kortlopende *review*-studies komen vooral tegemoet aan een behoefte uit de onderwijspraktijk. Zij zijn bij voorkeur gebaseerd op statistische meta-analyses en dienen bij te dragen aan *evidence-based* onderwijs of onderwijsbeleid. De samenhangende onderzoeksprojecten worden ingediend door een samenwerkingsverband van verschillende onderzoeksgroepen, bij voorkeur afkomstig van verschillende universiteiten. Deze projecten beogen meer diepgang en samenhang in onderzoek mogelijk te maken dan individuele projecten. Voor alle projecten geldt dat de monitoring van voortgang en wetenschappelijke productie wordt versterkt.

De sterke voorkeur voor samenhangende onderzoeksprojecten en het tegelijkertijd afschaffen van individuele projecten is opmerkelijk te noemen. Het zou interessant zijn om na te gaan of in het verleden de zogenaamde aandachtsgebieden, die vergelijkbaar zijn met de huidige samenhangende projecten, inderdaad meer waardevolle bijdragen aan de wetenschapontwikkeling hebben geleverd dan de individuele projecten. Wij bestrijden niet dat samenwerking kwaliteitsverhogend kan werken, mits er sprake is van a) voldoende *common ground* om al te hoge transactiekosten (bijv. overleg, reizen, vergaderingen) te voorkomen, b) theoretische kaders die elkaar kunnen versterken en c) complementaire expertise bij verschillende partners. Maar deze combinaties liggen zeker in de kleine gemeenschap van Nederlandse onderwijsonderzoekers niet voor het oprapen. Toch moedigt het nieuwe programma *alle* onderzoekers aan om aan de slag te gaan met samenhangende projecten. Een alternatief wordt immers niet meer geboden. Dat zal in het slechtste geval leiden tot strategisch gedrag, veel overleg zonder het gewenste resultaat, en nivellering omdat excellente onderzoeksgroepen eerder gehinderd dan gestimuleerd kunnen worden door de vereiste samenwerking.

5 Onderzoekers in actie

De indiening van voorstellen voor samenhangende projecten is inmiddels in volle gang. Er zijn aanvankelijk 46 intentieverklaringen ingediend door samenwerkingsverbanden die het voornemen hadden om een voorstel in te dienen. Uiteindelijk zijn er voor 1 februari 2008 32 uitgewerkte aanvragen ingediend. Daarvan zullen er uiteindelijk 4 tot 6 worden toegewezen, waarmee het toewijzingspercentage in de richting van de 15 procent gaat (toegewezen voorstellen / ingediende en ontvankelijk verklaarde voorstellen). Het toewijzingspercentage is daarmee vergelijkbaar met het percentage in de vorige programmeringsperiode. De kosten die gemoed zijn met het indienen van samenhangende voorstellen zijn hoog. Voor de intentiefase schatten wij dit op 46 intenties x 3 dagen, voor de indiening 32 voorstellen x 5 dagen schrijven x 4 meeschrijvende indieners, en voor het schrijven van replieken en duplieken nog eens 32 dagen. Dit komt neer op meer dan 800 dagen in totaal (bijna 4 fte ter waarde van ruim een half miljoen euro). Hier komen de 'beoordelingskosten' nog bovenop. Omdat bijna alle Nederlandse senioronderwijsonderzoekers op een of andere manier betrokken zijn bij de ingediende voorstellen voor samenhangende projecten moeten beoordelaars vooral in het buitenland gezocht worden. Mede daardoor loopt de beoordelingsprocedure dit jaar aanzienlijke vertraging op en wordt besluitvorming niet in juni, maar pas in oktober verwacht.

6 Conclusie

De PROO heeft een ambitieus programma onderwijsonderzoek 2008-1011 geformuleerd. Men wil heel veel. Inhoudelijk biedt het programma ruimte voor verreweg het grootste deel van het Nederlandse onderwijsonderzoek. Strategisch past zowel fundamenteel onderzoek met een flink risico op mislukken als praktijknabij onderzoek waar al beproefde aanpakken grootschalig worden getest op hun effecten. De nadruk op samenhangende projecten biedt een stimulans om samenwerking tussen onderzoeksgroepen te

versterken, en de internationale beoordelingsprocedure moet het mogelijk maken om uit een gevarieerd aanbod van complexe samenhangende projecten de meest veelbelovende te kiezen. Heel veel onderzoekers kunnen in principe profiteren van de mogelijkheden die het nieuwe programma biedt: er is voor ieder wat wils. Dat is goed nieuws voor onderwijsonderzoekers en reden om tevreden te zijn met het nieuwe programma. Toch is er ook een keerzijde aan dit verhaal. De PROO wil heel veel, maar met de beschikbare middelen *kan* er helaas maar weinig. Tegen dit licht komt het ons voor dat een programma waarin scherper inhoudelijke en strategische keuzen zouden zijn gemaakt tot kwalitatief beter onderzoek zou leiden met uiteindelijk een grotere impact op de onderwijspraktijk.

Literatuur

- Jochems, W. (2007). *Onderwijsinnovatie als leidraad voor onderwijsresearch en professionele ontwikkeling*. Inaugurele rede. Technische Universiteit Eindhoven, Eindhoven, Nederland.
- Onderwijsraad. (2006). *Naar meer evidence-based onderwijs*. Den Haag, Nederland: Onderwijsraad.
- PROO (2005). *Evaluatie PROO: Voortgangsrapportage, zelfevaluatie, rapportage externe commissie*. Den Haag, Nederland: NWO.
- PROO (2006). *PROO jaarverslag 2005*. Den Haag, Nederland: NWO.
- PROO (2007a). *PROO jaarverslag 2006*. Den Haag, Nederland: NWO.
- PROO (2007b). *Programma Onderwijsonderzoek 2008-2011*. Den Haag, Nederland: NWO.
- Vijlder, F. J. de, Molenaar, N. E. M., & Gerven, A. van. (2006). *Financierings-arrangementen in PO en VO*. Utrecht, Nederland: Rapport Capgemini / OCW.

Auteurs

Prof. dr. Wim Jochems is voorzitter van de VOR en als hoogleraar werkzaam bij de Eindhoven School of Education.

Prof. dr. Jeroen van Merriënboer is wetenschappelijk directeur van het ICO en als hoogleraar verbonden aan de Open Universiteit Nederland.

Correspondentieadres: Jeroen J. G. van Merriënboer, Open Universiteit Nederland, Onderwijs-technologisch Expertisecentrum, Postbus 2960, 6401 DL Heerlen, Nederland, e-mail: jeroen.van.merrienboer@ou.nl.